Maria SUBI
(Universitatea de Vest din Timişoara)

Spaţiul celest în creaţia vergiliană

Abstract: (The Celestial Space in the Virgilian Creation) The celestial space, constantly evoked in Vergil's creation, is associated with the idea of expanse, elevation, profoundness, which are everlasting defining elements of poetic thinking and imagery. The fascination exercised by the blue sky on the Mantuan artist is reflected, at lexical level, by the frequency of the noun *caelum* and its synonyms (*āēr*, *aether*, *altum*, *aura*, *axis*, *Juppĭter*, *Olympus*, *polus* etc.), which are used in Virgilian lyrics to express the variable terminology of the blue. Suggested by *caelum* and its synonyms, the ether's blue is conveyed by the Latin poet by means of certain twosomes such as: *apertum caelum* ("the azure plains"); *aether apertus* ("the clear sky far above the ground"); *caelum serēnum* ("the sky with sapphire face"); *caelum apertum* ("sunlit sky"), or through certain nouns such as *pūrum* and *serēna* (poetic plural) "unclouded sky". This celestial image, as reflected by Virgil in his lyrics, is often accompanied by light – solar, lunar or stellar, causing the cosmic azure to come into a plastic association with the golden tonality of the stars. On the other side, in contrast to the sky's blue, dark clouds are also showing up in the Virgilian universe (*nubila caeli, nubibus atris*), as well as ashes (*caligine*), lightning (*fulgura*), flames (*globos flammarum*), smoke (*fumo*) – everything presented against the bright firmament of the skies. The chromatic contrast thus created is meant to further emphasize the bright sky (*aether, aura, caelum* etc.), a symbol of purity, serenity, and infinity.

Keywords: sky, infinity, azure, light, clouds, chromatic contrast

Rezumat: Evocat constant în creaţia lui Vergilius, spaţiul celest se leagă de conceptele de vastitate, înălţime, profunzime – elemente definitorii ale gândirii şi imaginaţiei poetice dintotdeauna. Fascinaţia pe care cerul albastru o exercită asupra artistului mantuan se reflectă, la nivel lexical, în frecvenţa substantivului *caelum* şi a sinonimelor sale (*āēr*, *aether*, *altum*, *aura*, *axis*, *Juppĭter*, *Olympus*, *polus* etc.), care se împletesc în versurile vergiliene, variind expresiv terminologia azurului. Sugerat de *caelum*şi termenii din sfera sa sinonimică, seninul văzduhului este reprodus de poetul latin cu ajutorul unor binoame ca: *apertum caelum* („azurele câmpii"); *aether apertus* („naltul cer senin"); *caelum serēnum* („cerul cu faţa azurie"); *caelum apertum*(„cerul seninos") sau al unor substantive precum *pūrum* şi *serēna* (plural poetic) „cer senin". Imaginea aceasta celestă, reflectată de Vergilius în paginile sale, se însoţeşte adesea cu lumina – solară, selenară sau stelară, ceea ce face ca azuriul uranic să intre într-o plastică asociere cu tonalitatea aurie a astrelor. Pe de altă parte însă, ca un contrapunct la albastrul cerului, în universul vergilian îşi fac apariţia şi norii sumbri (*nubila caeli, nubibus atris*), funinginea (*caligine*), fulgerele (*fulgura*), flăcările (*globos flammarum*), fumul (*fumo*) – totul proiectat pe fundalul diafan al tăriei. Contrastul cromatic ce se naşte astfel este menit să pună mai puternic în relief bolta senină (*aether, aura, caelum* etc.), simbol al purităţii, al serenităţii şi al infinitului.

Cuvinte-cheie: cer, infinit, azur, lumină, nori, contrast cromatic

Evocat frecvent în creaţia lui Vergilius, spaţiul celest se leagă – aşa cum demonstrează G.I. Tohăneanu în lucrările sale consacrate unui alt creator de geniu –, de conceptele de vastitate, înălţime, profunzime şi depărtare (vezi Tohăneanu 1989,

BDD-A26644 © 2017 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:58:06 UTC)

126; Tohăneanu 1975, 186-187), ***caeli*** *spatium* „simbolizând setea de infinit, lărgimea şi profunzimea gândirii poetului" (Tohăneanu 1965, 93). Este cât se poate de semnificativă, aşadar, predilecţia artistului mantuan pentru tema cerului, una din acele teme care, „descătuşând fantezia" (Tohăneanu 1975, 139), „îngăduie imaginaţiei poetice să se desfăşoare pe suprafeţe imense" (*ibidem*, 129; cf. şi *ibidem*, 186-187), cutreierând seninul înalt, fără de margini:

> *Tollimur in* ***caelum****, curvato gurgite* (*Aen.*, III, 564) „Boltindu-se vâltoarea, ne azvârle/ În *slăvi*"[1] (p. 159); *Ipse deum tibi me claro demittit Olympo/ Regnator,* ***caelum*** *et terras qui numine torquet* (*Aen.*, IV, 268-269) „Din strălucitu-Olimp, aici la tine/ Mai marele-ntre zei, el mă trimise,/ Cel care cu divina lui putere/ Şi cerul, şi pământu-oblăduieşte" (p. 189); *maximus Atlas/* ***Axem*** *umero torquet stellis ardentibus aptum* (*Aen.*, IV, 481-482) „voinicul Átlas răsuceşte/ Pe umeri-i vânjoşi cerească boltă,/ Bătută toată cu arzânde stele" (p. 201); *Haec ubi dicta dedit,* ***caelo*** *se protinus alto/ Misit, agens hiemem, nimbo succincta* (*Aen.*, X, 633-634) „Aşa zicând, din ceruri nalte/ Se lasă într-un nor, mânând furtună" (p. 506); ***Mundus****, ut ad Scythiam Riphaeasque arduus arces/ Consurgit, premitur Libyae devexus in austros* (G., I, 240-241) „Şi după cum se nalţă bolta mândră/ Spre Scitia şi vârfurile Rifei,/ Astfel ea scade coborând spre ţărmul/ De miazăzi, pe unde bate vântul/ Din Africa, Austrul" (p. 141).

„Puterea de seducţie pe care cerul albastru – purtător al sugestiei infinitului – o exercită asupra gândirii, fanteziei şi sensibilităţii" (Tohăneanu 1975, 187) lui Vergilius se reflectă, la nivel lexical, în frecvenţa substantivului *caelum* şi a sinonimelor sale:

> *Juppiter* ***aethere*** *summo/ Despiciens mare velivolum terrasque jacentes,/ Litoraque et latos populos, sic vertice* ***caeli/*** *Constitit et Libyae defixit lumina regnis* (*Aen.*, I, 223-225) „Din slava slăvilor priveşte Joe/ La marea purtătoare de corăbii,/ La joasele pământuri, la limanuri,/ La seminţiile lăţite-n lume./ Ş-oprindu-se pe cer în vârful bolţii,/ Spre ţara Libiei îşi aţinteşte/ Privirea" (p. 45); *Hic Caesar et omnis Iuli/ Progenies magnum* ***caeli*** *ventura sub* ***axem*** (*Aen.*, VI, 789-790) „Aici e Cezar şi întreg alaiul/ Urmaşilor lui Iulus, ce urca-va/ Cîndva-n lumină, sub înalta boltă/ A cerului" (p. 312); *Hic Pater omnipotens ter* ***caelo*** *clarus ab alto/ Intonuit, radiisque ardentem lucis et auro/ Ipse manu quatiens ostendit ab* ***aethere*** *nubem* (*Aen.*,VII, 141-143) „Atunci, atotputernicul Părinte/ Tunat-a din tăriile albastre/ De trei ori şi, cu mâna-i zguduindu-l,/ Ivi dinspre văzduhul nalt un nour/ Arzând în razele luminii de-aur" (p. 336); *Te super aetherias errare licentius* ***auras/*** *Haud Pater ille velit, summi regnator* ***Olympi*** (*Aen.*, VII, 557-558) „Dar, slobodă să lăiniceşti tu-n lume/ Brăzdând văzduhul, nu îngădu-i-va/ Mai mult Părintele Ceresc, stăpânul/ Preanaltului Olimp" (p. 358); *Cum pater in ripa gelidique sub* ***aetheris axe/*** *Aeneas, tristi turbatus pectora bello,/ Procubuit* (*Aen.*, VIII, 28-30) „Atunci pe ţărm, părintele Enea,/ Sub bolta de răcoare a tăriei,/ Cu suflet copleşit de grozăvia/ Războiului, se tolăni" (p. 382); *signum* ***caelo*** *Cytherea dedisset aperto./ Namque improviso vibratus ab* ***aethere*** *fulgor/ Cum sonitu venit* (*Aen.*, VIII, 523-525) „semn le dete Venus/ Din cerul seninos. Căci dintr-o dată/ Dinspre văzduh, cutremurat, un fulger/ Cu vuiete ţâşni" (p. 407); *at illa leves* ***caeli*** *delapsa per* ***auras/*** *Insonuit nigro circumdata turbine corpus* (*Aen.*, XI, 595-596) „şi nimfa lunecă din slavă:/ Vârtej de negri nori o împresoară,/ Văzduhul fâşâind de fâlfâirea-i" (p. 557).

Având drept atribute „îndepărtarea, imuabilitatea, grandoarea, frumuseţea sublimă", la care se adaugă ideea de „transcendenţă, superioritate, forţă, creativitate,

[1] Pentru traducerea în limba română a textului vergilian, vezi Vergilius 1994 şi Vergilius 1997.

BDD-A26644 © 2017 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universității de Vest din Timișoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:58:06 UTC)

perenitate, sacralitate etc." (Evseev 1994, 35), cerul reprezintă un element constant în universul vergilian, ţinta pre-dilectă a privirilor, a strigătelor şi a gesturilor suplicante, după cum rezultă din prezenţa în versuri a acuzativului direcţiei (*ad* ***auras***, *ad* ***sidera***, *in* ***caelum***) sau a concurentului său poetic, dativul direcţiei (***caelo***):

> ***Ad caelum*** *tendens ardentia lumina frustra,/ Lumina* (*Aen.*, II, 405-406) „*În slava cerului* zadarnic ochii/ Cei arzători ea şi-i îndreaptă" (p. 103); *tendoque supinas/* ***Ad caelum*** *cum voce manus* (*Aen.*, III, 176-177) „Şi braţele cu palmele întoarse/ *Spre cer* le nalţ" (p. 138); *Tollimur* ***in caelum****, curvato gurgite* (*Aen.*, III, 564) „Boltindu-se vâltoarea, ne azvârle/ *În slăvi*" (p. 159); *Cernimus […]/ Aetnaeos fratres,* ***caelo*** *capita alta ferentes* (*Aen.*, III, 677-678) „Îi vedem pe-ai Etnei/ Fârtaţi, urcând *spre slavă* frunţi semeţe" (p. 164); *It clamor* ***caelo*** (*Aen.*, V, 451) „Strigarea lor *spre ceruri* se înalţă" (p. 242); *et* ***in caelum*** *paribus se sustulit alis/ Ingentemque fuga secuit sub nubibus arcum./ Agnovit juvenis duplicesque* ***ad sidera*** *palmas/ Sustulit* (*Aen.*, IX, 14-17) „Şi, desfăcându-şi aripele large,/ Nălţatu-s-a-*n tării*, scriind sub nouri/ Un mare curcubeu în a ei fugă./ Recunoscând-o, tânăru-şi ridică/ *Spre ceruri* braţele-amândouă" (p. 427-428); *et ambas/* ***Ad caelum*** *tendit palmas* (*Aen.*, X, 844-845) „*Spre cer* întinde braţele-amândouă" (p. 517); *It* ***caelo*** *clamorque virum clangorque tubarum* (*Aen.*, XI, 192) „*La ceruri* urcă/ Al trâmbiţelor strigăt şi jelania/ Ostaşilor" (p. 537); *flammis inter tabulata volutus/* ***Ad caelum*** *undabat vertex* (*Aen.*, XII, 672-673) „vârtej de flăcări suie/ În valuri, printre caturi, *spre tărie*" (p. 615); *se laetus* ***adauras/*** *Palmes agit* (*G.*, II, 363-364) „Se nalţă *în văzduh* voiosul curpen" (p. 176).

În imediata vecinătate semantică a lui *caelum* (*coelum*)[2], se plasează câteva vocabule greceşti, precum: *āēr, āĕris* (gr. *ἀήρ*) „aer, atmosferă", termen emblematic pentru albastrul aerian al văzduhului; masculinul *aethēr,-ĕris* (gr. *αἰθήρ*) şi femininul *aethra,-ae* (gr. *αἴθρα*) „înaltul cerului", ce asociază absoluta serenitate a tăriei cu eterul pur şi luminos (Bachelard 1997, 180; Durand 1998, 145), „partea cea mai de sus a cerului" (Kernbach 1995, 23). Aceeaşi relaţie de sinonimie se stabileşte între *caelum* şi *aura,-ae* (cuvânt întrebuinţat adesea cu sensul figurat de „înaltul cerului, văzduh, cer") sau între *caelum* şi *altum,-i*, care trimite din nou către ideea de altitudine celestă, fiind forma neutră substantivizată a lui *altus*(3) „înalt". Tot aici se rânduiesc substantivele *axis,-is* „axul cerului, bolta" (DG, *s.v.*) şi *pŏlus,-i* „pol, cer, firmament" (DG, *s.v.*) şi trebuie subliniat faptul că acest din urmă lexem, utilizat pe alocuri cu forma sa de plural poetic (*poli*), creează o impresie de grandoare, de măreţie benefică pentru atmosfera de ansamblu a textului (vezi Subi, 123)[3]. O valoare similară dobândesc în versurile mantuanului şi două nume proprii: *Juppĭtĕr* şi *Olympus,-ī*, care, aşezate fiind în contexte noi, simbolice, îşi modifică semantismul: în consecinţă, *Juppĭtĕr* nu-l mai desemnează pe zeul cerului luminos, *Pater omnĭpŏtens*, ci ajunge, prin substituţie metonimică, să desemneze „tăria, văzduhul" (DG, *s.v.*), iar *Olympus,-ī*, în urma unui traseu similar, figurează nu doar Olimpul, sălaşul zeilor, ci şi „azurul, bolta" (DG, *s.v.*). Asemenea echivalenţe semantice îngăduie alternarea substantivelor *āēr*, *aethēr* sau

[2] În legătură cu grafia *coelum*, vezi Ernout, Meillet 2001, 83.

[3] Cu privire la valoarea expresivă a utilizării pluralului în locul singularului, substituţie care produce un fel de extindere, de amplificare a imaginii – «une sorte d'agrandissement de l'idée, de l'image, du sentiment» –, vezi Marouzeau 1935, 208-209.

BDD-A26644 © 2017 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:58:06 UTC)

aethra, *aura*, *axis*, *caelum*, *Juppĭtĕr*, *Olympus*, *pŏlus* etc., care se înşiruie adesea într-un cuprins sintactic foarte îngust, alcătuit din două sau trei versuri, după cum se poate vedea în exemplele următoare:

*Eripiunt subito nubes **caelum** que diemque/ Teucrorum ex oculis: ponto nox incubat atra./ Intonuere **poli** et crebris micat ignibus **aether*** (*Aen.*, I, 88-90) „Au şi răpit, şi cerul şi lumina,/ Din a troienilor privire, norii./ Pe mare noaptea se prăvale, oarbă./ Cutremură-se ceruri, iar văzduhul/ Tot pâlpâie de fulgerele dese" (p. 37-38); *Aspice bis senos laetantes agmine cycnos,/ Aetheria quos lapsa plaga Jovis ales aperto/ Turbabat **caelo**; nunc terras ordine longo/ Aut capere aut captas jam despectare videntur./ Ut reduces illi ludunt stridentibus alis,/ Et coetu cinxere **polum** cantusque dedere,/ Haud aliter puppesque tuae pubesque tuorum/ Aut portum tenet* (*Aen.*, I, 393-400) „Priveşte aste lebezi, douăspre'ce,/ Cât de voioase sunt că împreună/ Se află iarăşi. Nu de mult, un vultur,/ Alunecând din slăvi, le risipise/ Pe-azurele[4] câmpii; acuma însă/ În rânduială pe pământ se lasă/ În lung şirag, sau par să îşi aleagă,/ De sus privind, un loc ca să coboare./ Aşa cum, regăsite, ele zburdă/ Foşnind din aripi şi cântând, văzduhul/ Cu hora lor învăluindu-l, astfel/ Şi navele, şi soţii tăi cei tineri/ Se află-n port" (p. 54); *Vertitur interea **caelum** et ruit Oceano Nox,/ Involvens umbra magna terramque **polum**que* (*Aen.*, II, 250-251) „În vremea asta cerul se roteşte/ Şi Noaptea din ocean se aridică,/ În umbră deasă astrucând pământul,/ Şi cerul" (p. 95); *atque imo barathri ter gurgite vastos/ Sorbet in abruptum fluctus rursusque sub **auras**/ Erigit alternos et **sidera** verberat unda* (*Aen.*, III, 421-423) „De trei ori, din a hăului bulboană,/ În fiecare zi ea soarbe-n pântec/ Nămeţi de valuri, iar apoi le scuipă-n/ Văzduh, cu ele cerul împroşcându-l" (p. 151); *Nam neque erant astrorum ignes nec lucidus **aethra**/ Siderea **polus**, obscuro sed nubila **caelo*** (*Aen.*, III, 585-586) „Nu se zăreau pe sus luciri de aştri,/ Nici bolta nu se limpezea cu stele/ În naltu-i creştet: nouri se-adunase/ Pe ceru-ntunecat" (p. 160).

Felurite şi expresive, elementele lexicale înscrise în vasta familie sinonimică a lui *caelum*, se împletesc astfel în versurile poetului mantuan, variind sugestiv terminologia azurului[5]:

*pulsi regnis quae maxima quondam/ Extremo veniens Sol aspiciebat **Olympo*** (*Aen.*, VII, 217-218) „furăm izgoniţi dintr-o domnie,/ Ce se vădise cândva cea mai mare/ Din câte le priveşte mândrul soare,/ Venind de către răsărit pe *boltă*" (p. 340); *Medium video discedere*

[4] Folosit în traducerea cromaticii celeste din poezia vergiliană, *azur* este un termen cu o istorie interesantă, întrucât, provenit fiind din limba persană, el a trecut mai întâi în arabă, apoi în latina medievală, de unde a fost preluat de limbile europene moderne: rom. *azur*, it. *azzurro*, fr. *azur*, span. *azul*, germ. *Azur*, engl. *azure* (vezi Tohăneanu 1986, 174-175; Tohăneanu 1989, 14-15). Relieful poetic deosebit al acestui sinonim al albastrului uranic este confirmat de prezenţa sa frecventă în lirica eminesciană: „din tainica pădure/ Apare luna mare câmpiilor *azure*,/ Împlându-le cu ochiul ei mândru, triumfal" (*Împărat şi proletar*, A, p. 84); „O, lăsaţi să moi în ape oceanici a mea liră!/ Să-mbrac sunetele-i dalbe cu a undelor zâmbire,/ Cu-ale stelelor icoane, cu a cerului *azur*"; „Pe arcatele-i ferestre sunt perdele de *azur*" (*Memento mori*, P, p. 146-147, 155); „şi în *azur* muiete/ Curg stele de-aur dulci şi-mprăştiete" (*Pustnicul*, P, p. 247); „Ceru-ntinde sus senina-i pânzărie de *azur*" (*Antropomorfism*, P, p. 267); „Natura de jur, împrejur,/ Pe sus e o boltă de-*azur*" (*Frumoasă-i*…, P, p. 26); „Printre stânci cu poala-n mare/ Şi cu fruntea-n cer de-*azur*" (*Cine-i*?, P, p. 47).

[5] Terminologia celestă este foarte bogată şi în poezia românească, ea reunind, alături de *cer*, lexeme precum *azur, boltă, cerime, firmament, înălţime, sus, tărie, văzduh, zare, zenit* etc. În legătură cu diversele sinonime poetice ale cuvântului *cer*, vezi Tohăneanu1986, 172-177; idem 1995, 155-156; idem1989, 13-17; idem 2000, 264-268. Cf. şi Constantinovici I 2004, 84, 120-121, 408; eadem II 2008, 111-112 şi eadem 2005, 170-174.

BDD-A26644 © 2017 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:58:06 UTC)

caelum/ *Palantesque* ***polo*** *stellas* (*Aen.*, IX, 20-21) „Iată, se desface/ Perdeaua *cerului* şi văd, la mijloc,/ Cum stelele, în toi de zi, colindă" (p. 428); *Jamque dies* ***caelo*** *concesserat almaque curru/ Noctivago Phoebe medium pulsabat* ***Olympum*** (*Aen.*, X, 215-216) „Şi iată, ziua de pe *cer* fugise,/ Iar blânda lună, lunecând pe *boltă*/ În carul ei rătăcitor prin noapte,/ Din drum, bătuse-aproape jumătate" (p. 484-485); *et alto/ Dat signum* ***coelo****, quo non praesentius ullum/ Turbavit mentes Italas monstroque fefellit./ Namque volans rubra fulvus Jovis ales in* ***aethra/*** *Litoreas agitabat aves turbamque sonantem/ Agminis aligeri, subito cum lapsus ad undas/ Cycnum excellentem pedibus rapit improbus uncis./ Arrexere animos Itali, cunctaeque volucres/ Convertunt clamore fugam (mirabile visu!)/* ***Aethera****que obscurant pennis hostemque per* ***auras/*** *Facta nube premunt* (*Aen.*, XII, 244-254) „Din *slăvi* înalte/ Un semn ea dă – mai sigur decât toate,/ O arătare-n stare pe italici/ Să-i zguduie în cuget, amăgindu-i./ Căci un vultùr roşcat, tăind *văzduhul*/ Cel înroşit, stârnise nişte paseri/ Pe ţărm, un stol de aripi foşnitoare./ Fugeau acum, când deodat' vulturul,/ Lăsându-se să lunece spre unde,/ Înşfacă, ticălosul, cu-a lui gheare/ O lebădă frumoasă ca nealta./ Italicii şi-ncoardă luarea-aminte/ Văzând cum fuga paserile toate/ Şi-o contenesc şi-ntorcu-se cu larmăt –/ Minune mare! – şi cu mii de pene/ Întunecă *văzduhul*; şi pe duşman,/ Scriind un nor pe *cer*, îl împresoară" (p. 593-594); *Verum, ubi tempestas et* ***caeli*** *mobilis umor/ Mutavere vias, et* ***Juppiter*** *uvidus Austris/ Denset, erant quae rara modo, et quae densa, relaxat,/ Vertuntur species animorum* (*G.*, I, 417-420) „Dar vremea şi hoinara umezeală/ Din *slavă*, când mutatu-şi-au orândul,/ Iar *aerul* jilav cu-Austru-ndeasă/ Tot ceea ce nainte rar fusese,/ Iar ceea ce fusese des, destramă, –/ Atunci vieţuitoarele îşi schimbă/ Şi felul lor de-a fi" (p. 150).

Se adaugă aici şi o seamă de alcătuiri poetice, înzestrate cu o mare putere de sugestie, care funcţionează ca „sinonime metaforice" ale cerului (vezi Tohăneanu 1975, 187)[6]:

Nos, tua progenies, ***caeli*** *quibus annuis* ***arcem*** (*Aen.*, I, 250) „Iar noi, mlădiţa ta, pe care însuţi/ Ne-ngădui în *cereştile portaluri*" (p. 46); *taedet* ***caeli convexa*** *tueri* (*Aen.*, IV, 451) „silă i-e de-acuma/ *Boltirea cerului* s-o mai privească" (p. 199); *Aurea nunc solio* ***stellantis regia caeli/*** *Accipit* (*Aen.*, VII, 210-211) „primit el fost-a/ În *stelnicul palat regesc*, Olimpul" (p. 340); ***supera ardua*** *linquens* (*Aen.*, VII, 562) „părăseşte/ *Înaltul larg de sus*" (p. 358); *Electram maximus Atlas/ Edidit,* ***aetherios*** *umero qui sustinet* ***orbes*** (*Aen.*, VIII, 136-137) „Electra-i fiica/ Lui Átlas uriaşul, care *bolta/ Cerească* pe un umăr o sprijină" (p. 388); ***Aetheria*** *tum forte* ***plaga*** *[...] urbemque videbat* (*Aen.*, IX, 638-639) „Atuncea, din *tăriile albastre* […],/ Privea cetatea" (p. 459); *Panditur interea* ***domus omnipotentis Olympi/*** *Conciliumque vocat divum pater atque hominum rex/* ***Sideream in sedem*** (*Aen.*, X, 1-3) „*Palatu-Olimpului cel preaputernic*/ Deschide-se estimp; adună sfatul,/ Al zeilor şi-al oamenilor Tată/ Sus, *înlăcaşul constelat*" (p. 473); *Candidus insuetum miratur* ***limen Olympi*** (*B.*, V, 56) „Ca zeii alb la trup, se minunează/ De *ale cerului palate*, Dafnis" (p. 68); *Jampridem nobis* ***caeli*** *te* ***regia****, Caesar,/ Invidet* (*G.*, I, 503-504) „De mult *divanul zeilor*, o Cezar,/ Ne pizmuie că eşti cu noi aicea" (p. 154); *quem super* ***ingens/ Porta*** *tonat* ***caeli*** (*G.*, III, 260-261) „Deasupra lui răzbubuie cu huiet/ *Înalta poartă-a cerului*" (p. 201).

[6] Asemenea „imagini realizate prin expresii încărcate cu tot felul de trimiteri asociative" (Tohăneanu 1989, 13) abundă şi în poezia lui Mihai Eminescu, puternic atras de infinitul albastru: „spaţiu-i stelos nemărginit"; „a stelelor imperiu întins ca şi un cort"; „ţara steloasă şi întinsă"; „a cerului nemargini"; „ocean de stele"; „bolta albastră, senină"; „oceanul de stele întins"; „stelnicul, marele plai"; „a stelelor ţară"; „al cerurilor cort"; „marea-albastră-n ceruri"; „cerimea înstelată"; „a cerimei întins cort"; „al cerurilor arc"; „catapeteasma lumii"; „a cerului mari valuri"; „lanurile de stele"; „ceru-i câmpie senină"; „câmpiilor azure" etc. (vezi Tohăneanu 1975, 115, 131, 187-188;Tohăneanu 1989, 13-14).

BDD-A26644 © 2017 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:58:06 UTC)

Sugerat de *caelum* şi echivalentele sale – *āēr*, *aether*, *aethra*, *altum*, *aura*, *axis*, *Juppĭter*, *Olympus*, *polus, supĕra ardŭa, aethĕrĭa plaga, siděrĕa sedes* etc. –, azurul nu este numit direct, ci e vizualizat „în aria coloraţiei implicite” (Mihele 2010, 151), căci substantivele şi sintagmele enumerate sunt strâns legate de ideea de ‘albastru’. Există însă în limba latină şi un termen explicit cromatic pentru noţiunea de ‘cer’, un termen obţinut chiar din *caelum*, cu disimilarea normală a primului *l*: *caerŭla, -ōrum* – un plural neutru, care desemnează firmamentul, văzut prin nuanţa sa specifică (Ernout, Meillet 2001, 84; cf. şi André 1949, 165). Mai exact, nuanţa la care se raportează este acel bleu al cerului de la amiază, care, văzut aşa cum îl vedeau Romanii, se diferenţiază total de tonalitatea diafană şi palidă, cunoscută sub numele de «bleu-ciel»: «Le type physique en sera le bleu lumineux, mais foncé du ciel du midi, tel qu'il apparaissait aux Romains, tout différent de ce bleu tendre et pâlissant que nous appelons «bleu-ciel» ou «bleu céleste» par comparaison avec le ciel de nos climats» (André 1949, 164). Senin şi proaspăt, «l'azur du ciel» (Gaffiot [1934], 243) – este evocat curent în universul poetic:

> *lumine sic tremulo terra et cava* ***caerula*** *candent* (Ennius, trag. 250) „pământul şi *cerul* adânc vor străluci astfel cu o lumină sclipitoare” (trad. M. S.); *manus ad* ***caeli caerula templa/*** *Tendebam lacrumans* (Ennius, *Annales*, I, 49-50) „lăcrămând, întindeam mâinile către *întinsulazuriual cerului*” (trad. M. S.); *Et solis flammam per* ***caeli caerula*** *pasci* (Lucretius, I, 1090) „iar văpaia ‚soarelui/ Îşi trage hrana din *azurul cerului*” (p. 75); *magni per* ***caerula mundi/*** *Qua fieri quicquid posset ratione resolvi* (Lucretius, V, 771-772) „am lămurit în cè fel/ Se-ntâmplă toate pe *azurul cerului*” (p. 295); *Principio tonitru quatiuntur* ***caerula caeli*** (Lucretius, VI, 96) „*Câmpiile azure ale cerului*/ De-aceea se cutremură de tunet” (p. 336); *Urget enim quoque signiferi super aetheris aestus/ Et quasi densendo subtexit* ***caerula*** *nimbis* (Lucretius, VI, 481-482) „Chiar şi de sus eterica văpaie/ Apasă norii, care se încheagă/ Ş-ascund vederii *bolta cea albastră*” (p. 355); *„Unus erit, quem tu tolles in* ***caerula caeli”/*** *Dixisti* (Ovidius, *Met*., XIV, 814-815) „răspicat îmi ziseşi: «Va fi unul din fiii/ Tăi, pe care-ai să-l faci să urce în *cerul albastru*»” (p. 620); *Unus erit quem tu tolles in* ***caerula caeli*** (Ovidius, *Fasti*, II, 487) „Unul din fii îl vei înălţa în *cerul albastru*” (p. 693).

Concluzionând, se poate afirma că lexemul *caerŭla* ori sintagme de tipul *caeli* ***caerula***, ***caerula*** *mundi*, ***caerula*** *caeli* etc. desemnează în felurite contexte poetice seninul văzduhului, adică acel albastru deschis, transparent şi nemărginit: «la sérénité du ciel de l'Univers, les espaces bleus du ciel»; «c'est un bleu clair, transparent, généralisé dans l'immensité de la voûte céleste» (Baran 1983, 367).

Cât despre Vergilius, acesta nu apelează la substantivul *caerŭla, -ōrum*, dar asociază extrem de frecvent terminologia celestă cu adjective coloristice, care exprimă *caeli nitor* (vezi Telesio, apud Bechet 2012, 266), reproducând faţa „mierìe”, azurie a cerului[7]:

[7] Imaginea cerului senin reprezintă o imagine dilectă şi în poezia eminesciană (vezi Tohăneanu 1975, 171; Tohăneanu 1965, 90): „Trecut-ai când *ceru-i câmpie senină*,/ Cu râuri de lapte şi flori de lumină” (*Mortua est*!, A, p. 57); „Stele rare din tărie cad ca picuri de argint,/ Şi *seninul cer* albastru mândru lacrimile-l prind” (*Călin*, A, p. 102); „Să-mi fie somnul lin/ Şi codrul aproape,/ Pe-ntinsele ape/ Să am un *cer senin*” (*Mai amun singur dor*, A, p. 235); „Să-mi fie somnul lin/ Şi codrul aproape,/ Luceasc-un *cer senin*/ Pe-adâncile ape” (*De-oi adormi*..., A, p. 237); „Stelele nasc umezi pe *bolta senină*,/ Pieptul de dor,

BDD-A26644 © 2017 „Jozsef Attila” Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universității de Vest din Timișoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:58:06 UTC)

Sic cunctus pelagi cecidit fragor, aequora postquam/ Prospiciens genitor ***caelo****que invectus* ***aperto/*** *Flectit equos curruque volans dat lora secundo* (*Aen.*, I, 154-156) „Aşa, cumplita frângere a mării/ Înceată la a zeului privire,/ Când el, pe-un cer înseninat acuma,/ Purtat de carul său cel sprinten, zboară,/ Din hăţuri slobozindu-şi armăsarii" (p. 41); *Aspice bis senos laetantes agmine cycnos,/ Aetheria quos lapsa plaga Jovis ales* ***aperto/*** *Turbabat* ***caelo*** (*Aen.*, I, 393-395) „Priveşte aste lebezi, două spre'ce,/ Cât de voioase sunt că împreună/ Se află iarăşi. Nu de mult, un vultur,/ Alunecând din slăvi, le risipise/ Pe-azurele câmpii" (p. 54); *circumfusa repente/ Scindit se nubes et in* ***aethera*** *purgat* ***apertum*** (*Aen.*, I, 586-587) „deodată spintecă-se norul/ Ce pân-atuncea îi împresurase/ Şi-n naltul cer senin se mistuieşte" (p. 64); cuncta videt **caelo** constare **sereno** (*Aen.*, III, 518) „îşi dete seama că tot ceru-i/ Statornic aşezat a vreme bună" (p. 156); *Jam* ***vacuo*** *laetam* ***caelo*** *speculatus et alis/ Plaudentem nigra figit sub nube columbam* (*Aen.*, V, 515-516) „voioasă,/ Din aripe bătând pe cerul luced/ Se nalţă hulubiţa; o ţinteşte/ Şi, când să treacă sub un negru nour,/ O nimere" (p. 245-246); **caeli** totiens deceptus fraude **sereni** (*Aen.*, V, 851) „de atâtea ori pe mine cerul/ M-a fost minţit, cu faţa-i mierie" (p. 263); *O nimium* ***caelo*** *et pelago confise* ***sereno,/*** *Nudus in ignota, Palinure, jacebis harena!* (*Aen.*, V, 870-871) „Încrezător prea mult în chipul mării/ Şi-al cerului senin, o Palinurus,/ Neastrucat, pe ţărm străin zăcea-vei" (p. 264); *Hujus apes summum densae (mirabile dictu!),/ Stridore ingenti* ***liquidum*** *trans* ***aethera*** *vectae,/ Obsedere apicem* (*Aen.*, VII, 64-66) „În vârful lui, venind cu zvoană mare/ Pe cer senin (ce grainică minune!),/ Se aciuară-n roiuri dese-albine" (p. 332); *signum* ***caelo*** *Cytherea dedisset* ***aperto*** (*Aen.*, VIII, 523) „semn le dete Venus/ Din cerul seninos" (p. 407); *Arma inter nubem* ***caeli regione serena/*** *Per sudum rutilare vident* (*Aen.*, VIII, 528-529) „iar pe meleagul/ Senin al cerului, văzură arme/ Cum sclipăt dau" (p. 407); *Audiit, et* ***caeli*** *Genitor de* ***parte serena/*** *Intonuit laevum* (*Aen.*, IX, 630-631) „Îl ascultă/ Părintele tăriilor albastre/ Şi tunet bubui spre stânga zării" (p. 459); *volat Itala cornus/* ***Aera*** *per* ***tenerum*** (*Aen.*, IX, 698-699) „zbură săgeata/ Din lemn de corn ausonic prin văzduhul/ Senin" (p. 462); Apparet **liquido sublimis** in **aëre** Nisus (G., I, 404) „În aerul strălimpede-al tăriei/ Se vede Nisus" (p. 149); Frigidus agricolam si quando continet imber,/ Multa, forent quae mox **caelo** properanda **sereno**,/ Maturare datur (G., I, 259-261) „De-l ţine pe ţăran o rece ploaie/ Vreodată în bordei, el lângă vatră/ Plini-va-n voie multe lucruri, care,/ Când e senin, ar trebui afară/ Cu mare zor să fie săvârşite" (p. 142); Non alias **caelo** ceciderunt plura **sereno**/ Fulgura (G., I, 487-488) „Nicicând n-a mai căzut atâta ploaie/ De fulgere, pe cer senin iscate" (p. 154).

În aceeaşi arie a albastrului aerian, Vergilius recurge şi la formele neutre substantivizate ale unor adjective care marchează *color caeli*, *sed sereni* (Telesio, apud Bechet 2012, 267)[8]. El trece astfel de la alăturarea a „doi termeni cromatici asemănători": „unul implicit, altul explicit" (Mihele 2010, 204) – reuniţi în binoame precum ***aperto*** *caelo* „azurele câmpii"; *aethera* ***apertum*** „naltul cer senin"; *caeli* ***sereni*** „cerul […] cu faţa-i mierie"; ***caelo sereno*** „al cerului senin"; ***caelo aperto***

fruntea de gânduri ţi-e plină" (*Sara pe deal*, A, p. 248); „Din sfera mea venii cu greu/ Ca să-ţi urmez chemarea,/Iar cerul este tatăl meu/Şi muma-mea e marea.//Ca în cămara ta să vin,/Să te privesc de-aproape,/ Am coborât cu-al meu *senin*/Şi m-am născut din ape" (*Luceafărul*, A, p. 186);„În lacul cel verde şi lin/ Resfrânge-se *cerul senin*" (*Frumoasă-i...*, P, p. 26); „Iară *bolta ceasenină*/ Printre ramuri, printre frunză,/ Aruncând dungi de lumină/ Cearcă tainic să pătrunză" (*Zboar-al noptii negru flutur*, P, p. 445). În ce priveşte regionalismul *mieríu* = „albastru (deschis)", utilizat de G.I. Tohăneanu în traducerea epitetului vergilian *serēnus*(3) „senin", vezi Giuglea, Kelemen 1966, 219-220; Radu 2011, 112.

[8] Cu privire la substantivizarea adjectivelor cu valoare cromatică, menită să suplimenteze numele aparţinând acestui domeniu, vezi André 1949, 238.

BDD-A26644 © 2017 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:58:06 UTC)

„cerul seninos” – la un substantiv de tipul *pūrum,-i* „cer senin” (DG, *s.v.*) sau *serēna*, un plural poetic, care denumeşte „seninul” firmamentului (DG, *s.v.*):

*Nec minus ex imbri soles et aperta **serena**/ Prospicere, et certis poteris cognoscere signis./ Nam neque tum stellis acies obtusa videtur,/ Nec fratris radiis obnoxia surgere Luna,/ Tenuia nec lanae per caelum vellera ferri* (G., I, 393-397) „Tot astfel, după nendoioase semne,/ Poţi prevedea şi afli dacă ploii/ I-urmează cer deschis, senin şi soare./ Căci nici puterea stelelor, atunce,/ Nu pare că e lâncedă, nici Luna,/ Când se iveşte, că îi datorează/ Frăţânelui de ziuă, strălucirea/ Şi nici că mai plutesc prin aer scame/ Subţiri de lână” (p. 149); *Ac, dum prima novis adolescit frondibus aetas,/ Parcendum teneris; et dum se laetus ad auras/ Palmes agit, laxis per **purum** immissus habenis,/ Ipsa acie nondum falcis temptanda, sed uncis/ Carpendae manibus frondes interque legendae* (G., II, 362-366) „Cât noile mlădiţe-s în pruncie,/ Le cruţă, că-s gingaşe; câtă vreme/ Se nalţă în văzduh voiosul curpen/ Şi, parcă slobozit din chingi, s-avântă/ Prin aerul strălimpede, atuncea/ Să nu cerci încă viţa cu tăişul/ Cosorului, ci mâna-ncovoindu-ţi,/ Din frunze prisoselnice culege,/ Mai rupe ici şi colo câte una” (p. 176).

Seninătatea aceasta diafană a văzduhului, definit ca „o fenomenalitate fără fenomene”, „o nirvana vizuală”, în care „materia se dizolvă, se pierde”, trecând de la „nimic” la „un nimic profund”, apoi la „o profunzime albastră” (Bachelard 1997, 175), se însoţeşte la Vergilius cu strălucirea astrală, căci, aşa cum arată Gilbert Durand (1998, 144), există un „izomorfism al cerescului şi al luminosului”. Ca atare, cerul se raportează la lumină, fie ea de origine solară, selenară (vezi Kernbach 1995, 113) sau stelară, ultrapurei „tonalităţi azurii” a sferei uraniene adăugându-i-se „nuanţa *aurie*” (Durand 1998, 145) a astrelor:

polus** dum sidera pascet* (*Aen.*, I, 608) „cât *cerul*/ Îşi păstori-va turmele-i de stele” (p. 65-66); *Sidera cuncta notat tacito labentia **caelo (*Aen.*, III, 515) „Stelele pe toate/ Le urmăreşte lunecând pe *cerul*/ Tăcut” (p. 156); *maximus Atlas/ **Axem** umero torquet stellis ardentibus aptum* (*Aen.*, IV, 481-482) „voinicul Átlas răsuceşte/ Pe umeri-i vânjoşi *cereasca boltă*,/ Bătută toată cu arzânde stele” (p. 201); *Adsis o placidusque juves, et sidera **caelo**/ Dextra feras!* (*Aen.*, IV, 578-579) „Fii cu noi. Ne-ajută,/ Preabunule, şi adu-ne pe *boltă*/ Prielnici aştri” (p. 205-206); *Ergo Iris croceisper **caelum** roscida pennis,/ Mille trahens varios adverso sole colores,/ Devolat* (*Aen.*, IV, 700-702) „În fine, Iris,/ Cu galbenele pene-nrourate,/ Coboară-n zbor din *slavă* şi, în soare,/ În razele-i potrivnice, răsfrânge/ Puzderie de culori” (p. 212); *Largior hic campos **aether** et lumine vestit/ Purpureo; solemque suum, sua sidera norunt* (*Aen.*, VI, 640-641) „Un *cer* mai larg câmpiile le-mbracă/ Într-o lumină dulce purpurie,/ Iar cei de-acolo-şi recunosc un soare/ Al lor, precum şi propriile stele” (p. 304-305); *et **aethere** ab alto/ Aurora in roseis fulgebat lutea bigis* (*Aen.*, VII, 25-26) „dinspre/ *Tării*, aurie, Aurora luce-n/ Tandafiriu-i car” (p. 330); *Medium video discedere **caelum**/ Palantesque **polo** stellas* (*Aen.*, IX, 20-21) „Iată, se desface/ Perdeaua *cerului* şi văd, la mijloc,/ Cum stelele, în toi de zi, colindă” (p. 428); *Jamque dies **caelo** concesserat almaque curru/ Noctivago Phoebe medium pulsabat **Olympum*** (*Aen.*, X, 215-216) „Şi iată, ziua de pe *cer* fugise,/ Iar blânda lună, lunecând pe *boltă*/ În carul ei rătăcitor prin noapte,/ Din drum, bătuse-aproape jumătate” (p. 484-485); *aurea Phoebe […]/ Pura neque obtusis per **caelum** cornibus ibit* (*G.*, I, 431, 433) „Phoebe,/ Copila cea bălaie […]/ Ivi-se-va-n *tărie* tot curată,/ Urcând pe *cer* cu netocite coarne” (p. 151); *Immissaeque ferae silvis et sidera **caelo*** (*G.*, II, 342) „pădurile se-umpleau cu fiare,/ *Tăriile* – cu stele” (p. 175); *Accipiant, **caeli**que vias et sidera monstrent* (*G.*, II, 477) „Primească-mă în preajma lor şi-arate-mi/ Ce căi *cereşti* străbat ai nopţii *aştri*” (p. 182); *pulsam hiemem Solaureus egit/ Sub terras **caelum**que aestiva luce reclusit* (*G.*, IV, 51-52) „Soarele de aur/ Gonit-a iarna în surghiun sub glie/ Şi dezveleşte-n *cer* lumina verii”

BDD-A26644 © 2017 „Jozsef Attila” Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:58:06 UTC)

(p. 222); *Sideris in numerum atque alto succedere* ***caelo*** (*G*., IV, 227) „se înşiră/ În rândul stelelor, pe *bolta* naltă" (p. 231); ***caelo*** *et medium soligneus orbem/ Hauserat* (*G*., IV, 426-427) „Iar focuri ulsoare săvârşise/ Din drumul său *boltit*, o jumătate" (p. 242).

Pe acelaşi fundal diafan-albastru (vezi Tacciu 1979, 193-194) al firmamentului, se desfăşoară însă şi felurite fenomene atmosferice, căci uneori „albastrul cerului îşi capătă funcţia de a fi albastru printr-un contrast" (Bachelard 1997, 178). În consecinţă, norii şi furtuna se integrează deopotrivă în tema „câmpiilor azure" (vezi André 1949, 334-335)[9], iar „această puternică reverie a contrastului" (Bachelard 1997, 178) – „albastrul nesperat al neîntinaţilor nori", comentat de Hugo von Hofmannsthal (apud Bachelard, *ibidem*) – se traduce la Vergilius printr-o suită de imagini expresive:

Involvere diem nimbi et nox umida ***caelum/*** *Abstulit* (*Aen.*, III, 198-199) „Au astrucat lumina zilei norii,/ Iar noaptea jîlavă ne fură cerul" (p. 139); *Nam neque erant astrorum ignes nec lucidus* ***aethra/*** *Siderea* ***polus****, obscuro sed nubila* ***caelo*** (*Aen.*, III, 585-586) „Nu se zăreau pe sus luciri de aştri,/ Nici bolta nu se limpezea cu stele/ În naltu-i creştet: nouri se-adunase/ Pe ceru-ntunecat" (p. 160); *Mutati transversa fremunt et vespere ab atro/ Consurgunt venti atque in nubem cogitur* ***aër*** (*Aen.*, V, 19-20) „Se schimbă vântul, lăturişu-i şuier/ Ameninţă dinspre apusul negru/ Şi cheag de nori se face-acum văzduhul" (p. 220); *Cum dea se paribus per* ***caelum*** *sustulit alis/ Ingentemque fuga secuit sub nubibus arcum* (*Aen.*, V, 657-658) „Când, deodată, Iris/ Pe aripi cumpănite se ridică/ În slavă şi, văzduhul spintecându-l,/ Un arc întins sub nori întruchipează" (p. 253); *Visus ab Aurora* ***caelum*** *transcurrere nimbus* (*Aen.*, IX, 111) „dinspre răsărit, uriaş, un nour/ Păru că-ntreg văzduhul îl străbate" (p. 432); ***caelo*** *se protinus alto/ Misit, agens hiemem, nimbo succincta, per auras* (*Aen.*, X, 633-634) „din ceruri nalte/ Se lasă într-un nor, mânând furtună,/ Pe-aripi de vânturi" (p. 506); *at illa leves* ***caeli*** *delapsa per* ***auras/*** *Insonuit nigro circumdata turbine corpus* (*Aen.*, XI, 595-596) „şi nimfa lunecă din slavă:/ Vârtej de negri nori o împresoară,/ Văzduhul fâşâind de fâlfâirea-i" (p. 557); ***Aethera****que obscurant pennis hostemque per* ***auras/*** *Facta nube premunt* (*Aen.*, XII, 253-254) „şi cu mii de pene/ Întunecă văzduhul; şi pe duşman,/ Scriind un nor pe cer, îl împresoară" (p. 594); *Qua venti incubuere, fugam dant nubila* ***caelo*** (*Aen.*, XII, 367) „Întocmai/ Cum norii fug pe cer, atunci când vânturi/ Se năpustesc" (p. 600); *Quique satis largum* ***caelo*** *demittitis imbrem* (G., I, 23) „şi voi, ce din ceruri/ Pe ţarini sloboziţi belşug de ploaie…" (p. 128); *Hinc tempestates dubio praediscere* ***caelo/*** *Possumus* (G., I, 252-253) „De-aici, când ceru-i îndoios, afla-vom/ De mai nainte ale vremii hachiţi" (p. 141*); Inque vicem speculantur aquas et nubila* ***caeli*** (G., IV, 166) „Pe rând, pândesc de-acolo/ Spre ape şi spre norii din tărie" (p. 228).

Aceeaşi asociere nori (*nubes*) – cer (*caelum*) se regăseşte într-o reprezentare extrem de plastică a lui Atlas, cel care pe „creştetu-i înalt propteşte cerul" şi al cărui portret împleteşte terminologia celestă cu terminologia fenomenelor atmosferice. Sunt menţionaţi astfel – alături de *caelum* – norii negri (*nubibus atris*), vânturile (*vento*), ploile (*imbri*), zăpada (*nix*), gheaţa (*glacie*):

[9] De menţionat, în acest context, şi explicaţia propusă de H. Wagenvoort (apud André 1949, 164) pentru un sinonim al lui *caelum*, precum *caerŭla*, care, potrivit opiniei sale, ar avea ca etimon un adjectiv **caerus* „gri închis", de la care s-ar fi format un diminutiv: *caerŭlus*, utilizat cu sensurile succesive de „gri deschis" > „noros" > (sub forma *caerŭla*) „cer noros" > „cer" (în general).

BDD-A26644 © 2017 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:58:06 UTC)

jamque volans apicem et latera ardua cernit/ Atlantis duri, ***caelum*** *qui vertice fulcit,/ Atlantis, cinctum assidue cui nubibus atris/ Piniferum caput et vento pulsatur et imbri;/ Nix umeros infusa tegit; tum flumina mento/ Praecipitant senis, et glacie riget horrida barba* (*Aen.*, IV, 246-251) „Acuma iată-l că, din zbor, zăreşte/ Şi vârful, şi costişele râpoase/ Ale sălbaticului Atlas, care/ Pe creştetu-i înalt propteşte cerul:/ El, Atlas, cu brădiş pe fruntea-ncinsă/ De negri nori, mereu bătut de vânturi,/ Mereu de ploi. Troiene de zăpadă/ Îi stăruie pe umeri lui, uncheşul,/ Iar de pe-obraji, se năpustesc puhoaie/ Şi-i ţapănă sub sloiuri, barba zburlă" (p. 188).

Norii sumbri, întunecaţi (*nubes, nimbi, nubila*), ce „ne înspăimântă" şi par „să *apese* pe întregul univers" (Bachelard 1997, 198-199), îşi fac apariţia frecvent în versurile vergiliene, pentru a accentua oroarea vijeliei (*tempestas*),«pour accroître l'horreur de la tempête» (André 1949, 335), dar, în acelaşi timp, menirea lor este aceea de a crea un contrapunct cromatic la imaginea cerului albastru:

Eripiunt subito nubes ***caelum****que diemque/ Teucrorum ex oculis: ponto nox incubat atra./ Intonuere* ***poli*** *et crebris micat ignibus* ***aether*** (*Aen.*, I, 88-90) „Au şi răpit, şi cerul şi lumina,/ Din a troienilor privire, norii./ Pe mare noaptea se prăvale, oarbă./ Cutremură-se ceruri, iar văzduhul/ Tot pâlpâie de fulgerele dese" (p. 37-38); *stridens Aquilone procella/ Velum adversa ferit fluctusque ad* ***sidera*** *tollit* (*Aen.*, I, 102-103) „furtuna,/ Cu crivăţul din miază-noapte-n şuier,/ Corabia-i izbeşte drept în faţă,/ Talazurile-urcându-le-n tărie" (p. 38); *Scindit se nubes et in* ***aethera*** *purgat apertum* (*Aen.*, I, 587) „spintecă-se norul/ Ce pân-atuncea îi împresurase/ Şi-n naltul cer senin se mistuieşte" (p. 64); toto sonuerunt **aethere** nimbi (*Aen.*, II, 113) „Răzbubuiră-n tot văzduhul norii" (p. 87); *Interea magno misceri murmure* ***caelum/*** *Incipit; insequitur commixta grandine nimbus* (*Aen.*, IV, 160-161) „Estimp, începe să se-nvârtejească/ Cu huiete văzduhul; nor de ploaie/ Cu grindină-îmbibat se buluceşte" (p. 183); *Jam vacuo laetam* ***caelo*** *speculatus et alis/ Plaudentem nigra figit sub nube columbam* (*Aen.*, V, 515-516) „voioasă,/ Din aripe bătând pe cerul luced/ Se nalţă hulubiţa; o ţinteşte/ Şi, când să treacă sub un negru nour,/ O nimere" (p. 245-246); ***Aetheria*** *tum forte* ***plaga*** *crinitus Apollo/ Desuper Ausonias acies urbemque videbat/ Nube sedens* (*Aen.*, IX, 638-640) „Atuncea, din tăriile albastre,/ Călare pe un nor, privea pletosul/ Apolo oştile ausoniene,/ Privea cetatea" (p. 459); *cum Juppiter horridus Austris/ Torquet aquosam hiemem et* ***caelo*** *cava nubila rumpit* (*Aen.*, IX, 670-671) „Când mâniosul Iupiter, cu Austrul,/ Dezlănţuie puhoinica furtună/ Şi rumpe-n ceruri norii, deşertându-i" (p. 461); *Candidus insuetum miratur* ***limen Olympi/*** *Sub pedibusque videt nubes et sidera Daphnis* (B., V, 56-57) „Ca zeii alb la trup, se minunează/ De ale cerului palate, Dafnis…/ …Iar dedesubt zăreşte nori şi stele" (p. 68); *Saepe etiam immensum* ***caelo*** *venit agmen aquarum,/ Et foedam glomerant tempestatem imbribus atris/ Collectae ex alto nubes; ruit arduus* ***aether*** (G., I, 322-324) „Ades văzut-am/ Cum cade uriaş convoi de ape/ Din slavă; grămădiţi de pe al mării/ Noian, adună nourii furtuna/ Cea hâdă, cu ploi negre învârstată./ Se năruie văzduhul nalt" (p. 145); *nec metuit surgentes pampinus Austros/ Aut actum* ***caelo*** *magnis Aquilonibus imbrem* (G., II, 333-334) „Viţa/ Nu se mai teme-acuma că austrul/ S-ar răzvrăti, nici că năprasnic crivăţ/ Din ceruri ar stârni puhoiul ploii" (p. 175); *unde nigerrimus Auster/ Nascitur et pluvio contristat frigore* ***caelum*** (G., III, 278-279) „de unde vine/ Prea-ntunecatul Austru, ce-obideşte/ Cu recea-i jilăveală-ntreg văzduhul" (p. 202).

O mare diversitate de nuanţe rezultă şi din alternarea termenilor ce evocă imaginea fulgerelor, flăcărilor, fumului etc. – totul profilat pe fundalul celest:

crebris micat ignibus ***aether*** (*Aen.*, I, 90) „*văzduhul*/ Tot pâlpâie de fulgerele dese" (p. 38); *improviso vibratus ab* ***aethere*** *fulgor/ Cum sonitu venit* (*Aen.*, VIII, 524-525) „dintr-o dată,/ Dinspre *văzduh*, cutremurat, un fulger/ Cu vuiete ţâşni" (p. 407); *piceum fert fumida lumen/ Taeda et commixtam Vulcanus ad* ***astra*** *favillam* (*Aen.*, IX, 75-76) „fumegânde/

BDD-A26644 © 2017 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:58:06 UTC)

Făclii răspând lumină păcurie/ Iar focul zvârle în *văzduh* cenuşa-i" (p. 430); *subjectisque ignibus atris/ Conditur in tenebras altum caligine* ***caelum*** (*Aen.*, XI, 185-190) „Şi când, sub ruguri, focul se încinse,/ Adâncul *cer* se-ascunse-n întuneric,/ Funinginea cea neagră cotropindu-l" (p.536); *Jam pulvere* ***caelum/*** *Stare vident* (*Aen.*, XII, 407-408) „Troienii văd cum *cerul* se înveşte/ C-un strai de colb" (p. 602); *Ecce autem flammis inter tabulata volutus/ Ad* ***caelum*** *undabat vertex* (*Aen.*, XII, 672-673) „Şi iată că vârtej de flăcări suie/ În valuri, printre caturi, spre *tărie*" (p. 615); *Non alias* ***caelo*** *ceciderunt plura sereno/ Fulgura* (*G.*, I, 487-488) „Nicicând n-a mai căzut atâta ploaie/ De fulgere, pe *cer* senin iscate" (p. 154); *et ruit atram/ Ad* ***caelum*** *picea crassus caligine nubem* (*G.*, II, 308-309) „Şi, îmbuibat de-un fum ca smoala, zvârle/ Înspre *tării* un nour de-ntuneric" (p. 173).

Dar iată şi descrierea muntelui Aetna, o descriere bogată în efecte vizuale, întrucât erupţia vulcanului dă naştere unui adevărat spectacol, în care negrul funinginii (*atram […] nubem/ Turbine fumantem piceo*), cenuşiul învâlvorat (*candente favilla*), fumuriul (*fumo*) şi roşul incandescent (*fulmine, globos flammarum, flammam*) se proiectează pe azurul cerului (*aethera, auras, caelum*) – «un spectacle panoramique, sur un ciel qui brûle, en flammes» (Baran 1983, 335):

sed horrificis juxta tonat Aetna ruinis,/ Interdumque atram prorumpit ad ***aethera*** *nubem/ Turbine fumantem piceo et candente favilla/ Attollitque globos flammarum et sidera lambit;/ Interdum scopulos avulsaque viscera montis/ Erigit eructans liquefactaque saxa sub* ***auras/*** *Cum gemitu glomerat fundoque exaestuat imo./ Fama est Enceladi semustum fulmine corpus/ Urgeri mole hac ingentemque insuper Aetnam/ Impositam ruptis flammam exspirare caminis;/ Et, fessum quotiens mutet latus, intremere omnem/ Murmure Trinacriam et* ***caelum*** *subtexere fumo* (*Aen.*, III, 571-582) „Dar preajma i-o răzguduie vulcanul,/ Cu prăpădenia-i grozavă, Etna./ Aruncă la răstimpuri până-n slavă/ Nori negri de funingine-nvârtejuri/ De smoală cu cenuşă-nvâlvorată/ Şi urcă-n ceruri pălălăi de flăcări/ Ce-acopăr stelele. Câteodată,/ Smulgând din sine măruntăi de munte,/ Pietroaie scuipă-n sus. Cu muget mare/ Înghesuie-n văzduh topite janţuri/ Şi clocotind din hăuri se revarsă./ Se spune că, aproape ars de trăsnet,/ Strivit sub munte zace-acolo trupul/ Lui Encelad; că, apăsând deasupra,/ Văpăi vulcanul scuipă prin spărtura/ Cuptoarelor; de câte ori uriaşul/ Se-ntoarce de pe-o parte pe cealaltă,/ Că-i amorţit, cutremură-se toată/ Trinacria de huiet, iar pe ceruri/ Se ţese văl de fum" (p. 159-160).

Proiectându-se pe întinderea cerului, fulgerele dese (*crebris […] ignibus*), însoţite de vuiete (*fulgor/ Cum sonitu*), rugurile (*ignibus atris*), funinginea (*caligine*), colbul (*pulvere*), flăcările (*flammis*), ploaia de fulgere (*plura […]/ Fulgura*), fumul ca smoala (*picea […] caligine*), norul de întuneric (*atram […] nubem*) sau norii negri de funingine (*atram […] nubem […] fumantem*), vârtejurile de smoală (*turbine […] piceo*), pălălăile de flăcări (*globos flammarum*), văpăile scuipate prin ruptura cuptoarelor (*ruptis flammam exspirare caminis*) ori vălul de fum (*fumo*) etc. realizează un «contraste chromatique [...] frappant» (Baran 1983, 335) cu „bolta albastră, senină", un contrast menit să pună în relief azurul – „fundalul absolut" (Bachelard 1997, 170), „atmosfera din care coboară către noi anotimpurile şi orele, norii şi ploaia, lumina şi fulgerul"; azurul – „simbol al purităţii, al înălţimii, al transparenţei" (Bianquis, apud Bachelard 1997, 180).

BDD-A26644 © 2017 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:58:06 UTC)

Bibliografie

André, J. 1949. *Étude sur les termes de couleur dans la langue latine*. Paris: Librairie C. Klincksieck.
Bachelard, Gaston. 1997. *Aerul şi visele. Eseu despre imaginaţia mişcării*. Traducere de Irina Mavrodin. În loc de prefaţă: *Dubla legitimitate* de Jean Starobinski. Trad. de Angela Martin. Bucureşti: Ed. Univers.
Baran, Neculai V. 1983: *Les caractéristiques essentielles du vocabulaire chromatique latin (Aspect général, étapes de développement, sens figurés, valeur stylistique, circulation)*, in *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, II, Berlin, New York, Walter de Gruyter, p. 321-411.
Bechet, Florica 2012: *Un autre code de communication: la chromatique (appliquée à la poésie d'Ovide)*, in volumul *Quaestiones Romanicae*, Lucrările Colocviului Internaţional Comunicare şi cultură în Romania europeană (ediţia I / 15-16 iunie 2012), Papers of the International Colloquium Communication and Culture in Romance Europe (First Edition / 15th -16th of June 2012), Jatepress – Szeged.
Chevalier, Jean, Gheerbrant, Alain. 1994. *Dicţionar de simboluri. Mituri, vise, obiceiuri, gesturi, forme, figuri, culori, numere*. volumul 1. A–D. Bucureşti: Editura Artemis.
Constantinovici, Simona. 2004, 2008. *Dicţionar de termeni arghezieni*. volumul I (A–F), volumul II (G–O). Timişoara: Editura Universităţii de Vest.
Eadem. 2005. *Palimpseste argheziene. Curs de lexicologie aplicată*. Col. „Lexicologie". Timişoara: Ed. Politehnica.
Durand, Gilbert. 1998. *Structurile antropologice ale imaginarului. Introducere în arhetipologia generală*. Traducere de Marcel Aderca. Postfaţă de Cornel Mihai Ionescu. Bucureşti: Univers Enciclopedic.
Eminescu, Mihai. *Luceafărul*. Antume. Bucureşti−Chişinău: Litera Internaţional (A).
Idem. *Memento mori* [Postume]. Bucureşti−Chişinău: Litera Internaţional (P).
Ernout, Alfred, Meillet, Alfred. 2001. *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots*. Retirage de la 4e édition, augmentée d'additions et de corrections par Jacques André. Paris: Klincksieck.
Evseev, Ivan. 1994. *Dicţionar de simboluri şi arhetipuri culturale*. Timişoara: Editura „Amarcord".
Gaffiot, Félix. [1934]. *Dictionnaire illustré latin-français*. Paris: Librairie Hachette.
Giuglea, G., Kelemen, B. 1966. *Termenii privitori la culori în latină, cu referinţă la limbile romanice*, in „Cercetări de lingvistică", XI, nr. 2, p. 215-220.
Guţu, G. 1983. *Dicţionar latin-român*. Bucureşti: Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică (DG).
Idem. 1970. *Publius Vergilius Maro. Studiu literar*. Bucureşti: Editura Univers.
Kernbach, Victor. 1995. *Dicţionar de mitologie generală. Mituri. Divinităţi. Religii*. Bucureşti: Ed. Albatros.
Lucreţiu. 1965. *Poemul naturii*. [Traducere din lb. latină: prof. T. Naum]. Bucureşti: Editura Ştiinţifică.
Marouzeau. J. 1935. *Traité de stylistique appliquée au latin*. Paris: Les Belles Lettres.
Mihele, Georgeta. 2010. *Stilistică şi irizare poetică în registrul cromatic labişian*. Ed. Universităţii din Oradea.
Ovidius, Publius Naso. [2001]. *Opere*. [Chişinău]: [Editura Gunivas].
Radu, Gabriela 2011. *Eneida – repertoriu lexical. Traducerea G.I. Tohăneanu*. Timişoara: Ed. Universităţii de Vest.
Seche, Luiza, Seche, Mircea.1997. *Dicţionarul de sinonime al limbii române*. Ediţia a II-a, revăzută şi adăugită. Bucureşti: Univers Enciclopedic.
Subi, Maria. 2006. *O descriere vergiliană*, in volumul Sesiune de comunicări ştiinţifice, p. 121-124.
Tacciu, Elena. 1979. *Eminescu. Poezia elementelor – Eseu asupra imaginaţiei materiale în postumele de tinereţe –*. [Bucureşti]: Cartea Românească.
Tohăneanu, G.I. 1986. *Cuvinte româneşti*. Timişoara: Editura Facla.
Idem. 1995. *Dicţionar de imagini pierdute*. Timişoara: Editura „Amarcord".
Idem. 1989. *Eminesciene* (*Eminescu şi limba română*). Timişoara: Editura Facla.
Idem. 1975. *Expresia artistică eminesciană*: Editura Facla.
Idem. 1965. *Studii de stilistică eminesciană*. Bucureşti: Editura Ştiinţifică.
Idem. 2000. *Măiastra*. Reşiţa: Editura Timpul.
Vergilius, Publius Maro. 1994. *Eneida*. prefaţă şi traducere din limba latină: G.I. Tohăneanu, note şi comentarii, glosar: Ioan Leric, Timişoara, Editura Antib (*Aen.*).
Idem 1997. *Bucolice. Georgice*, prefaţă şi traducere din limba latină: G.I. Tohăneanu, note şi comentarii, glosar: Ioan Leric, Timişoara, Editura Amarcord (*B.*, *G.*).

BDD-A26644 © 2017 „Jozsef Attila" Tudomanyi Egyetem Kiado Szeged; Editura Universităţii de Vest din Timişoara
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:58:06 UTC)